

Роман КИРЧІВ

ФОЛЬКЛОРИСТ ІВАН БІРЕЦЬКИЙ.

До 200-ліття від дня народження¹

На основі архівних і друкованих джерел досліджується маловідома постать Івана Бірецького (1815—1883) — одного з учасників і сподвижників гуртка Маркіяна Шашкевича, що започаткував у 30—40-х рр. XIX ст. рух за національно-культурне відродження на західноукраїнських землях. Особлива увага приділена народознавчій діяльності І. Бірецького, який був, зокрема, першим збирачем і дослідником лемківського фольклору, великою мірою прислужився для фіксації цінних текстів народних колядок, веснянок та інших зразків усної народної словесності. Його записи були відомі і викликали високу оцінку І. Срезневського, М. Костомарова, значною мірою поповнили фольклорні видання Я. Головацького. І. Бірецький підтримував ділові зв'язки з І. Вагилевичем, чехами К. Запом і Ф. Яхімом, був діяльним учасником подій революційного 1848 року.

Ключові слова: народознавство, обрядові пісні, колядки, обхідний фольклор, творчі зв'язки, вплив, міжслов'янські взаємини.

© Р. КИРЧІВ, 2015

ISSN 1028-5091. № 2 (122), 2015

Узвіті про наукову подорож по слов'янських землях у 1839—1842 рр. професор Харківського університету Ізмаїл Срезневський, згадуючи про фольклористичну діяльність молоді української інтелігенції в Галичині, зазначив: «Собиранием народных песен занимаются г[оспода] Шашкевич, Вагилевич, Бирецкий. Чрезвычайно замечательно собрание колядок сего последнего: я надеюсь познакомить з ними русских читателей» [22, с. 59]. Того ж року, коли були надруковані ці рядки, у Харкові вийшла монографія «Об историческом значении русской народной поэзии» молодого вченого Миколи Костомарова, у якій у прикінцевій інформації про джерела цієї праці вказувалося: «Почтенный наш этнограф И.И. Срезневский по возвращении своем из путешествия в славянской земли сообщил мне колядки, собранные в Галиции г[осподином] Бирецким. Это рукописное собрание содержит 33 песни и драгоценно в высокой степени для русской этнографии, филологии, истории, в особенности мифологии; так что многое проливает новый свет на верования наших предков» [14, с. 216].

Прізвище І. Бірецького в повному чи скороченому написанні зазначено на багатьох сторінках цієї праці Костомарова під цитатами, наведеними з рукопису збірки колядок. То були перші згадки в друку про українського фольклориста Івана Бірецького, перші стислі оцінки його діяльності та публікації фрагментів із його фольклорних записів. Деяко раніше ім'я це згадувалось у листуванні сучасників, передовсім з кола діячів «Руської трійці».

Спорадичні згадки про нього бачимо і в різних пізніших публікаціях, але вже здебільшого — як про громадського і церковного діяча. На цій стороні діяльності І. Бірецького наголошувалося і в скупих по смертних згадках про нього. В одній з них, щоправда, вказувалося на потребу написати біографію покійного і показати всі його заслуги [12]. Однак такої більш-менш докладної характеристики цього діяча ще не маємо². Не потрапив І. Бірецький і до першо-

¹ Ця стаття під заголовком «Сподвижник «Руської трійці» фольклорист Іван Бірецький» була опублікована у «Записках Наукового Товариства імені Шевченка» (1992, т. 223, с. 45—62). Оскільки це видання є малорозповсюдженим і малодоступним, до 200-літнього ювілею від народження Івана Бірецького, який припадає в 2015 р., було вирішено передрукувати цю працю в нашому журналі — за згодою автора, із деякими його поправками і доповненнями тексту. — Прим. ред.

² Чи не єдиною досі спробою зібрати основні відомості про І. Бірецького є газетна стаття П. Кривоносюка «Іван Бі-

го тому «Української літературної енциклопедії» та до «Енциклопедії сучасної України».

Отож, уже навіть загальні спорадичні згадки про народознавчу діяльність І. Бірецького, його причетність до діянь Шашкевичевого товариства, налагодження загальноукраїнських і міжслов'янських зв'язків спонукають, зобов'язують нас уважніше приглянутися до того, ким він був і чим причинився до справи національно-культурного відродження та розвитку нашого народу.

* * *

Іван Бірецький народився 1815 р. (місяця і дня поки що встановити не вдалося) у лемківському селі Кальниці Сяноцької округи, де його батько Іван (1782—1837) служив священиком. У поближких селах Карликові й Жерниці були священиками брати батька Степан і Петро³, у яких малий Іван часто гостював. Навчався в церковно-парафіяльній школі рідного села, в перемишльській гімназії, а з 1835 р. — у Львівській духовній семінарії, яку закінчив 1839 року. То був час, коли в семінарії ще навчалися М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький та низка інших членів їхнього гуртка. Із згадок у листуванні видно, що І. Бірецький перейнявся ідеями «Руської трійці», став її активним співробітником, своєю людиною в колі її діячів. Особливо близько він зійшовся з І. Вагилевичем і Я. Головацьким, з якими підтримував ділові зв'язки і після закінчення семінарії.

У Львові І. Бірецький познайомився і заприятелював з відомими чеськими культурними діячами К.-В. Запом і Ф. Яхімом. Ці імена часто згадуються в його листуванні. Так, у листі до Я. Головацького від 24—30 березня 1840 р. він просив: «Поздоров любого Запа і Яхіма і всіх» [23, с. 27]. В інших листах називає К. Запа «наш добрий», «наш Владислав». К. Зап у своїх листах тепло відгукується про І. Бірецького, просить спільних знайомих передати йому вітання від нього і від Ф. Яхіма, називає його «наш Бірецький» [23, с. 24, 42].

рецький (Перший фольклорист Лемківщини)» у варшавському тижневику «Наше слово» (1970. — № 20, 21). Але ця публікація залишилася в нас майже непоміченою, має вона надто загальний характер і не позбавлена неточностей.

³ Встановлено на основі церковних шематизмів Перемишльської єпархії 20—30 рр. XIX ст. (Schematismus universi Venerabilis cleri Dioeceseos graeco-catholice Premisiensis. Premislae).

Це не лише конвенціональні форми ввічливості, була під ними тверда основа спільного довір'я, співпраці й ділових взаємин. На сьогодні вже досить докладно (хоч аж ніяк не повно) висвітлено важливу роль чеських друзів у налагодженні зв'язків «Руської трійці» з діячами слов'янської культури, у популяризації діяльності львівського гуртка і постачанні його потрібною літературою. Певну конкретну роботу виконував у цьому процесі й І. Бірецький. Так, в архіві П.-Й. Шафарика зберігся відпис так званої «Сербської хроніки» архієпископа Даниїла з 1325—1338 рр. із поміткою «З рукопису бібліотеки університету Львівського переписав Бірецький, руський семінарист, від місяця листопада 1838 до лютого 1839» [4, с. 82.]. Це копія того матеріалу, про який просив П.-Й. Шафарик у листі до Я. Головацького від 24 жовтня 1838 р., бажаючи покласти його в основу підготовлюваного збору сербських пам'яток — «Monumenta Serbica» [23, с. 11—12]. Відповідність відпису оригіналові засвідчив Я. Головацький. Він зробив і вислав П.-Й. Шафарикові докладний опис цієї рукописної книги з бібліотеки Львівського університету [4, с. 82—85.]. Такі доручення І. Бірецький напевне виконував у свої семінарські роки неодноразово. Польський дослідник Я. Козік безпідставно причисляє І. Бірецького, поряд з Я. Головацьким та І. Вагилевичем, до тих українських галицьких діячів, які найбільше причетні до розвитку чеського слов'янознавства в першій половині XIX ст. [27, с. 233].

У колі «Руської трійці» І. Бірецький зацікавився слов'янознавчими студіями, вивченням нової української літератури, був заангажований до активної праці на українському національно-культурному й освітньому полі. І після закінчення семінарії, перебуваючи далеко поза Львовом, він не переставав жити цими зацікавленнями. У листі до Я. Головацького від 31 січня 1840 р. І. Бірецький, очевидно відповідаючи на інформацію адресата, висловлює радість, що друзі його «не сидять у ліності, а діють», і сумує, що сам нічого не може зробити, оскільки «родина і її справи приковали мя дома, мало що ся ділає для себе і народу» [23, с. 22—23]. В цьому ж листі він цікавиться новими творами наддніпрянських письменників і вчених, просить допомогти придбати деякі з них: «Желав би-м я дуже собі придбати деякі сочиненія українців: Срезневського, Котляревського, Основ'яненка і пр. Чи не міг би ти ся о тім постарати, о жеби то мож

було, що би я дав! Як би то наші побратими слухали!» [23, с. 23—24]. Маючи на увазі домовлену зустріч і спільну працю з Я. Головацьким у бібліотеці Перемишльського єпископату, І. Бірецький тут же додає: «Не забудь Основ'яненка і Котляревського з собою привезти до Перемишля» [23, с. 24].

Щоб з'ясувати обсяг зацікавлень І. Бірецького і коло його зв'язків, наведемо й інші фрагменти цього листа, де мовиться про те, щоб Я. Головацький взяв від одного з їхніх семінарських товаришів — М. Малиновського або К. Запа — «Критику Булгаріна» та «Русалку» (очевидно, «Русалку Дністровую»), залишену для І. Вагилевича, і привіз ці книжки з собою. Потребує розшифрування й окремого вивчення замітка І. Бірецького про те, що книжки до Пешта він послав, але звідти нічого нема «від Твого друга» [23, с. 24]. Хто цей «друг», які книжки вислав І. Бірецький і чому він? Далі висловлено сподівання на присилання книжок, у чому обіцяв допомогти наддніпрянський діяч Платон Лукашевич: «Може там дащо надійде для нас з Московщини, дав би Біг, ждемо того, як каня дощу, але, відав, нічого з того. П. Лукашевич лише краснорічивий» [23, с. 24].

У згадуваному вже листі до того ж адресата від 24—30 березня 1840 р. І. Бірецький захоплено відгукується на звістку про те, що Я. Головацький готує для публікації збірки українських пісень і прислів'їв: «Радість єс мі велику доніс, любий друже, написавши мі о підприємтях твоїх, і то радість не змислену. Все, де іде о народі руським, і о его славі, все тоє мя тішить» [23, с. 26]. Як можна судити із змісту цього листа, І. Бірецький листувався і з І. Вагилевичем. Знаючи податливий характер І. Вагилевича, він висловлює побоювання, щоб цей визначний діяч «Руської трійці» не «зкривив з простої дороги, котрою ми поступаємо і поступати хочемо все» [23, с. 26—27]. Цей мотив наявний і в деяких інших листах, особливо, коли І. Бірецький дізнався про зближення І. Вагилевича на початку 40-х рр. з представниками польської літературно-наукової еліти у Львові, зокрема графами Борковськими [23, с. 64]. Як показали дальші події, стурбованість І. Бірецького не була безпідставною.

Із листування бачимо, що Я. Головацький тримав свого друга в курсі літературного і наукового життя, надсилав йому книжки, залучав до праці. Так, у листі до Я. Головацького від 13 листопада 1840 р. І. Бірецький дякує за прислане «Слово о полку Ігоре-

вім» і шкодує, що не може переглянути книжки, які прислав Д. Зубрицькому М. Погодін, висловлює радість, що «почтенний Максимович» підтримує молодих галичан у мовному питанні, позитивно відповідає на пропозицію підготувати щось для «Киевлянина» М. Максимовича [23, с. 46].

Це лише окремі штрихи, але і з них складається досить виразно окреслений образ духовно цільної людини, освіченої, інтелігентної, з широкими зацікавленнями, відданої своєму народові, готової працювати для нього, служити його освітньому і культурному піднесенню. Немає сумніву, що основа цієї прогресивної спрямованості, демократичного світогляду і національно-патріотичної заангажованості І. Бірецького була закладена в середовищі «Руської трійці». Духовному зарядові цієї школи він залишився вірний усе своє життя.

Після закінчення семінарії І. Бірецький перебував у селі Радошичах Сяноцької округи, куди після смерті батька в 1837 р. перебралася його сім'я. Ще раніше парохом цього села став дядько І. Бірецького Петро⁴. Дуже можливо, що саме до нього перебралася осиротіла сім'я покійного брата⁵. Але турбота про сім'ю лягла на плечі молодого богослова І. Бірецького. Це він наголошує у своїх листах, скаржачись, що замість того, щоб «о наших трудах подумати, дащо зібрати і обробити», його голова повинна бути «повна старання о родині, де мають перебувати, в чім ходити і як на білім світі жити» [23, с. 26].

У листах І. Бірецького згадується, що через родинні та деякі інші обставини він не може знайти подруги, оженитися, а тому зволікається і справа з його свяченням⁶. 1842 р. він одружився, прийняв свячення і став священником у селі Бахорі (Бахурі) у північній частині Сяноцької округи. Як видно з даних

⁴ У Перемишльському єпархіальному шематизмі Петро Бірецький 1788 р. н. значився парохом Радошичів уже в 1833 р.

⁵ П. Кривоносок допустив у згадуваній статті неточність, твердячи, що батько І. Бірецького був парохом у селі Радошичах. Не маємо даних і про те, що в цьому селі він залишив «невелике господарство».

⁶ Пояснення у статті П. Кривоносока тривалої перерви між закінченням семінарії і прийняттям сану священника тим, що І. Бірецький, мовляв, мусів відбутися перед свяченням дворічний пробний (?) строк, бо був у дружніх зв'язках з Шашкевичем і його гуртком (Наше слово. — 1970. — № 20) здається доволіним, у всякому разі, даних, що підтверджували б цю версію, немає.

Перемишльського епархіального шематизму, до того священиком у цьому селі був старший брат І. Бірецького — Микола (1811 р. н.). 1842 р. він переїхав до села Порохника (Прухніка) поблизу Перемишля, а його місце в Бахорі зайняв І. Бірецький.

До бахорської парафії належало ще кілька сіл і хуторів (Динів, Ходорівка, Лясківка, Уляниця, Липник, Гарта, Шкляри). Це місцевість українсько-польського етнічного пограниччя, яка вже тоді була дуже вражена колонізаційним процесом. Про це з гіркотою писав І. Бірецький в листі до Я. Головацького від 1 липня 1842 р.: «Кажеш мені писати, як мені в Бахурі. От, правду сказати, не для мене то-тоє єсть місце! Бо що ж, прошу, може мене до нього в'язати, коли я ніби в руській парафії, а мої русини такії, що й по-руськи не знають; чи він в дому Божім з дяком заспіває або слова Божого по-руськи послухає! По-польськи все треба казати! Меже собою ще говорять по-своєму, но щоб ані одного ляха не було, бо тіі зараз їх висмівають, і за тоє родичі свої діти мало по-руськи навчають; що ще своїм матерним говорить язиком, то старії люде, а молоджага — найбільше по-лядцьки швангоче. Ані в нас руської не зачуєш пісні, бо краков'як вже їх місце зайняв, але і той не часто ся відзиває, хіба й у корчмі, бо і нема коли, бо все панцьке. Яка ж теперки для мене тутки може бути утіха? Для такого, кажу, чоловіка, що руциною лишень віддихає?» [23, с. 64—65]. Автор листа вказує і на занепад народних звичаїв: «Ані собітки в нас на честь Яна Купали не заясніє, ані коляди тутки ніхто не празнує, все тоє-сь позабувало, згинуло навіки» [23, с. 65]. Скаржитися і на нестатки, брак допомоги від парафіян.

Але і в цих несприятливих умовах І. Бірецький не перестає думати про загальну справу, підтримує намір Я. Головацького видати український альманах, зазначаючи, що книжка повинна мати таку назву, «щоб на надію добрую ворожила» [23, с. 65]. Береться до роботи і в своєму селі, починаючи від заснування парафіяльної школи. Вже в цьому ж листі він писав: «... Мислю нову школу закладати в моім біднім Бахурі, де як світ стоїть, того ніколи не бувало» [23, с. 64].

У Бахорі І. Бірецький був священиком більше 10 років — до 1853 року. Немає матеріалів, що давали б можливість простежити його діяльність у той час, коли, будучи «на конець руської землі повержений, всі бурі і непогоди, на ню приходящіі, терпеливо зносити мусив» [23, с. 238]. Знаємо, що закін-

чив спорудження розпочатого ще перед ним храму в Бахорі, побудував церкву в приналежному до його парафії сусідньому селі Динові. Напевне не залишався він бездіяльним і на культурно-освітній ниві та в піднесенні національної свідомості своїх парафіян. Судити про це можна хоча б на основі того, з яким ентузіазмом сприйняв він події весни 1848 року.

Уже з перших слів листа до Я. Головацького від 27 квітня 1848 р. І. Бірецький висловлює здивування і незадоволення тим, що галицькі українці не виявляють належного розуміння історичної важливості подій даного часу і нічого не роблять для вирішення своєї долі: «Може в Вас люди о нічим не знають і сидять собі тихо і спокійно? А дух тогочасний ще не ов'янув уми ваші? Але тоє бути не може!.. Всі народи навперебіжки о народність свою ся убігають, всі прав своїх ся домагають, оден лише русин неотважно ся дивить, що з того буде, розмишляє, а може зовсім на Бога спущаєсь...» [23, с. 238]. Він нагадує, що в українців небагато людей, котрі можуть і схочуть узяти на свої плечі тягар турботи за народ, але робити це конче треба, наголошує на суцільну потребу будити й організовувати народ: «Тепер то на часі, Братцю, писати і письмом чулим нарід з оспалості пробуджати, слабих підкріпляти, молодіж загорілу на простий путь напроводжувати...» [23, с. 238]. У цьому зв'язку І. Бірецький бачить konieczність організації своєї періодичної преси, рішуче заперечує скептичний погляд на цю справу Д. Зубрицького, твердячи, що «то конечно нам є потребно, найлучша пора до того ся тепер насуває». Газета, на думку І. Бірецького, має відкрити можливість публічно відіізватись «словом руським чистої правди, голосом покривджених». Він заохочує Я. Головацького до заснування такої газети, і, враховуючи його чималий попередній видавничий досвід, уважає адресата найбільш підготовленим з-поміж можливих її редакторів [23, с. 238—239].

Як і переважна більшість інших тогочасних українських галицьких діячів, І. Бірецький найбільшу надію на справедливе розв'язання соціальних і національно-культурних проблем українського народу в Австрійській монархії покладав на центральний уряд, цісаря і конституцію. Однак, закликаючи «не дати кому іншому, крім правдивого царя австрійського, галицького короля конституційного, над собою панувати» [23, с. 238], І. Бірецький водночас спонукав галицьких українців і до цілеспрямованої

конкретної роботи. У його тогочасних виступах, листуванні можна простежити продуманий аналітичний підхід до осмислення і розв'язання різних питань, а також конструктивні ініціативи і пропозиції, позначені живим відчуттям і розумінням насущної ситуації, суспільно-політичної та культурної потреби.

Вельми прикметною з цього погляду є стаття І. Бірецького, надрукована як лист від 11 квітня 1848 р. до одного з редакторів у польській газеті «Postę» з підписом «Іван Бірецький, парох руський у Бахірі» [28, s. 14]. Автор виступає проти того, що в газеті, яка видається у Львові і яка вважає себе поступовою, обговорюють тільки польські справи і ні словом не згадують українців («русинів») — корінних жителів цього краю. Він категорично відкидає трактування українців як поляків грецького обряду, підкреслює, що хоч обидва ці народи і походять з одного слов'янського кореня, вони відрізняються історією, мовою, звичаями, що, попри багатомісячне поневолення, відступництво вищих суспільних верств, які денаціоналізувалися, занедбаність культурного життя, український народ не втратив своєї самобутності, індивідуальності, що цей народ не повинен бути «вічним невольником», а разом з іншими має розвиватися, будувати своє життя. Це невідкладна потреба, особливо тепер, зазначає І. Бірецький, у час відродження, коли всі народи пробуджуються і «вперед поступають». Важливим вважає «двигнення з занепаду» літератури, розвиток української мови, яка «надається для найвищого удосконалення», заснування власної преси, яка має правдиво показувати становище українців у Галичині, боронити їхні потреби і права, організацію освіти рідною мовою і впровадження цієї мови в урядове користування. Автор статті застерігає, що коли поляки діятимуть на шкоду українцям, то це ще більше посилить недовіря і ворожнечу між обома народами, оскільки їх дружнє співжиття, згода і єднання можливі тільки на основі справедливості та рівноправності, взаємної поваги до національних мов, звичаїв, традицій. «Чи ж би то роз'єднало Русь з польським народом, якщо б у руських округах у школах, судах, урядах була запроваджена руська мова, як того поляки в своїх округах домагаються», — запитує І. Бірецький, і далі вимагає признати українському народові в Галичині «давню власну національність і дозволити йому безперешкодно розвивати свої стосунки згідно з правами конституції», оскільки без цього українці не матимуть жодної користі і коли всі народи ідуть

уперед у своєму матеріальному і духовному розвитку, вони залишаються в тому ж становищі, що й дотепер [28, s. 14].

У кінці статті автор вказує, що висловлені ним погляди і думки — не хвиливі рефлексії, а переконання, продиктовані насущними потребами українського народу в Галичині, добрим знанням цього народу і тривалими роздумами над його становищем. Це, підкреслює він, голос цілого народу, «так думає... кожний справедливий, добра народові своєму широко бажаючи русин» [28, s. 14].

Слід зазначити, що це був один з найраніших публічних виступів у пресі тієї революційної весни 1848 р., який порушував українське питання в Галичині. Уже із загальної і дуже туманної відповіді на статтю І. Бірецького, надрукованої в тому ж номері «Postę» і підписаної одним з його редакторів — К. Відманом, було видно, що це питання неможливо замовчувати, залишити поза увагою, хоч ішлося у відповіді лише про «русьчизну», про «люд руський» в «краях польських» [30, s. 15]. Незабаром ця справа стане предметом жвавого обговорення, зокрема, на сторінках покликаної до життя першої української газети в Галичині «Зоря Галицька», яка почала виходити в травні 1848 року.

І. Бірецький брав активну участь у дебатах на цю тему, послідовно відстоюючи справедливе розв'язання українського питання в Галичині, надання східній її частині національно-культурної автономії і рівноправних з поляками можливостей розвитку. Він намагався підготувати прихильне ставлення до української справи також представників інших слов'янських народів. Дізнавшись про організацію Слов'янського з'їзду у Празі (1—12 червня 1848 р.), І. Бірецький у листі до К. Запа від 20 травня 1848 р. з радістю висловлюється про те, що революційна весна «встряснула цілу Австрію різномірну, вольності світле засвітило сонце, а лучами своїми всі народи зі свого пробудило сну» [4, с. 92—93], водночас з тривогою констатує, що довгі роки неволі знекровили український народ політично, приспали його чуйність, а тому в даний момент сусіди-поляки зуміли обійти його, відмовляючи йому в праві на самостійний національний розвиток. Не знаючи, хто буде представляти галицьких українців на з'їзді, «хто промовить за ними слово ласкавоє», І. Бірецький прагне донести через К. Запа до слов'янських діячів основну інформацію

про реальний стан українсько-польських взаємин і погляд української сторони на це питання: «Ми хочемо згоди і спокою і щирого побратимства з братами ласькими, як і зо всіма братами словенськими, але они мусять о тім забути, що були колись нашими панами (най Бог нас навсігда хоронить від такого панування) і лишити нам вільне місце аби-сьми могли образоватися на власній народній ниві, хоть ми бідні і убогі, зо всіх словенських братів позаду zostалися, преці не хочемо стратити своєї самостійності, не хочемо бути орудієм до осягнення самолюбних наміреній. Наміренія братів поляків суть дуже ясні: хотять Польщі в давніх границях від Балтицького до Чорного моря як одне політичне тіло з одними інституціями, а ще гірше — з одним урядовим язиком, т. є. хотять панувати не тільки над нами, слабими русинами, але над усіми братами словенськими» [4, с. 94].

У листі висловлено надію на розуміння і співчутливе ставлення до справи «рідних братів словенських, котрі подати нам повинні руку помочі і спомогати нас у потребі». Передовсім І. Бірецький сподівається підтримки від самого К. Запа, який «був у нас і все добре знає» [4, с. 95].

Коли на хвилі революційних подій 1848 р. постали українська політична організація Головна руська рада у Львові та її філії у провінції, І. Бірецький взяв діяльну участь у заснуванні однієї з них у своїй місцевості — Окружної руської ради, став її секретарем. Він розумів, що успіх української національної справи може бути забезпечений лише тоді, коли вона буде спиратися на підтримку загалу, зокрема громадськості провінції. Це наголошував, зокрема, у листі до Я. Головацького від 12 серпня 1848 р. [23, с. 283—285]. Тут же з гиркотою й обуренням писав про брак ентузіазму для народної справи, відступництво і бездіяльність деякої частини українського духовенства, в тому числі представників його вищої ієрархії, які не знають потреб народу, не дбають про працю для його добра, «а крилошани і намісники нашії тільки о народність руську стоять, що пес о п'яту ногу, їм лише грошиків дай і титулів більше, то би і рідного батька запродали; треба би і у нас реформації великої, особливо від голови, но коли і як тоє наступит, того не знати» [23, с. 284]. У цьому зв'язку скептично висловився і про галицького митрополита Йосифа Левицького: «Що ся старого митрополита дотиче, нехай собі умирає в спокою; знаємо ми всі добре, що він нічого для нас не зділав доброго» [23,

с. 284]. Бірецького турбує також, що, незважаючи на конституційне надання однакових прав усім народам монархії, українську мову і далі дискримінують, що різні подання і скарги, написані по-українськи, примушують в урядових установах перекладати на польську або німецьку мови [23, с. 284].

Багато праці і старання вклав І. Бірецький у підготовку і проведення з'їзду діячів української культури Галичини — «Собору руських учених» восени 1848 р. у Львові. Він брав участь у роботі секцій історії і географії (був її секретарем), шкільної, слов'янської літератури [8, с. XXXI, XXXIV, XXXV, LXXII]. Підтримав пропозицію з'їзду про створення церковно-народного словника, погодився скласти для нього лексичний матеріал букв «ж» і «с» [8, с. CVII]. Належав до засновників культурно-освітнього товариства «Галицько-руська матиця» [8, додаток, с. II].

Про діяльність І. Бірецького після 1848 р. маємо небагато відомостей і стосуються вони переважно церковно-парафіяльної сфери. У 1853 р. він став парохом села Вербляни Яворівського деканату (тепер Яворівського району Львівської області), а з 1856 р. — парохом і деканом (благочинним) у містечку Угнові (тепер Сокальського району Львівської області), де перебував до кінця життя⁷.

Крім суто церковних занять, І. Бірецький у всіх місцях свого перебування проводив велику громадсько-освітню роботу: організовував школи, читальні, товариства тверезості, хори, послідовно боронив права рідної мови. Особливо багато зробив він для організації культурно-освітнього життя української громади Угнова, зокрема, заснував тут хори дорослих і хлопчиків, які стали широко відомими в околиці. У некрологах на смерть І. Бірецького згадувалась його визначна роль у тому, що багатий і бездітний угнівський міщанин Жуківський пожертвував своє майно на заснування й утримання в місті бурси для убогих дітей, встановлення стипендії для особливо здібних учнів та на будівництво церкви [21]. Великий мурований храм, споруджений стараннями Жуківського і Бірецького, і нині прикрашає Угнів.

Помер І. Бірецький 12 липня 1883 р., похоронений в Угнові.

Багато корисного зробив І. Бірецький для утвердження національно-культурного розвитку україн-

⁷ Хронологію переміщень І. Бірецького подано на основі інформації шематизмів Перемиської єпархії.

ців Галичини. Непересічна його заслуга на полі української фольклористики та етнографії.

* * *

Народознавчу діяльність І. Бірецького можемо простежити за збереженими його записами в архівних збірках, згадками про збирацьку роботу і матеріали дослідника в публікаціях, листуванні та спогадах сучасників. Систематизація й аналіз цієї емпіричної інформації показує, що фольклористично-етнографічною збирацькою роботою займався І. Бірецький головні із середини 30-х — у 40-х рр. і переважно у лемківських селах, пов'язаних з його життям, родиною, місцями праці. Про записи І. Бірецького пізнішого часу і з інших місцевостей, зокрема з періоду перебування у Верблянах і Угнові, відомостей не маємо.

Цілеспрямовані зацікавлення народознавством, записуванням фольклорного й етнографічного матеріалу в І. Бірецького зародилися в час навчання у Львівській духовній семінарії й, безсумнівно, пов'язані з безпосереднім впливом, який мала на нього діяльність «Руської трійці». У листі до П. Лукашевича від 14 липня 1839 р. Я. Головацький називає І. Бірецького в числі тих своїх друзів і знайомих, які під час літніх канікул подалися «в дорогу помежи наш нещасний руський мир... збирати пам'ятки народних діяній» [26, с. 307]. І. Вагилевич зазначав у листі до М. Погодіна від 8 листопада 1843 р., що, навчаючись у духовній семінарії, він мав щастя називати другом І. Бірецького, який своєю «полум'яною душею обняв усе, що єсть слов'янське, особливо поетичну країну». Вказує, що вже тоді він мав чималий збірник народних пісень, серед них були і колядки [17, с. 646]. У цьому ж листі І. Вагилевич досить докладно окреслив географію збирацької діяльності І. Бірецького — «в древній землі, нині в Сяноцькій окрузі», вказавши назви низки сіл цієї округи: «Кальниця, Суковате, Радошичі, Кам'янка, Ославиця, Дошно, Ліщевате» [17, с. 647]. Я. Головацький у замітках про збирачів фольклору в Галичині також зазначив, що тереном збирацької діяльності І. Бірецького була Сяноцька округа. В загальному окресленні він подав і жанрово-тематичний діапазон фольклорних фіксацій збирача: «пісні колядні, весільні, при хрестинах, думи, думки, шалалайки й інші» [5]⁸. Але вказа-

⁸ Ці замітки використав О. Бодяньський у передмові до першої подачі збірника Я. Головацького «Народные

на тут хронологія збирацької роботи І. Бірецького (1839—1840 рр.) неточна. Архівні матеріали дають підстави датувати його записи ранішим часом.

І. Бірецький належав до перших збирачів фольклору на західноукраїнських землях, був, зокрема, піонером фольклористичної роботи на території Галицької Лемківщини. Його збирацькі зацікавлення охоплювали всі види пісенної народної творчості. Але найбільшу увагу привернула обрядова народна поезія.

Готуючи на початку 40-х рр. збірник українських народних пісень з Галичини, Я. Головацький виділив у його плані цикл весняних пісень під назвою «Райцвання» [2, спр. 727, п. 49]. На цей цикл як один із найоригінальніших звертав він увагу й О. Бодяньського в листі від 14 березня 1844 р. [19, с. 127] Немає сумніву, що ця назва з'явилася в класифікації пісенного матеріалу Я. Головацького на основі інформації та записів І. Бірецького. У листі від 31 січня 1840 р. останній, повідомляючи Я. Головацького про свої нові етнографічні та фольклорні фіксації на Лемківщині, згадав, що «децю» назбирав про «райцвання», тобто пісні, подібні до колядок, які виконують на Великдень [23, с. 23]. Зберігся й автограф запису І. Бірецьким пісні «На той лі горі, на той високій», озаглавлений «Райцвання з Прибитівки» [2, спр. 754, п. 52, арк. 32].

Зазначені моменти — найраніші відомості в нашій фольклористиці про побутування на Україні пісень, пов'язаних з великодніми обрядовими обходами, пісень того ж типу, що «волочобні» у білорусів. Згодом В. Гнатюк подасть у своєму виданні гаївок цикл аналогічних пісень з Яворівщини під назвою «Риндзівки» із зауваженням у передмові, що досі ці пісні були невідомими в українській фольклористиці [7, с. 8]. Справедливість вимагає уточнити твердження вченого, оскільки пріоритет відкриття цих пісень у нас (правда, з децю іншою назвою, але, безсумнівно, того ж виду і функціонального призначення) належить І. Бірецькому, а якщо ширше — фольклористиці «Руської трійці».

Із подачі І. Бірецького в номенклатуру обрядової весняної поезії ввів Я. Головацький і такий вид, як «царинні пісні». У згадуваному листі до О. Бодяньського,

песни Галицкой и Угорской Руси» у квартальнику «Чтения в имп. Московском обществе истории и древностей Российских при Московском университете» (1863. — Кн. 3. — С. I—XII). До окремого книжкового видання збірника ця передмова не потрапила.

вказуючи цю назву, додав, що такі пісні виконують під час обрядового весняного обходу полів: «Красні пісні, досі жодному собирателеві незнакомі — є їх у мене 10» [19, с. 127]. Усі ці десять пісень уміщено у другій книзі збірника Я. Головацького під назвою «Царинні пісні» [9, с. 241—246, № 1—10]. Упорядник так характеризував їх у доданій до збірника статті про класифікацію народних пісень: «Після гаївок наступають царинні, або русальні пісні, які збереглися тільки в лемків, тобто карпатських жителів західно-руської частини Галичини. Їх також співають хором жінки при обході поля (царини) на Тройцю чи Зелені свята, які лемки і закарпатські русини називають русаллями, русальною неділею» [10, отд. 2, с. 2 (друга паг.)]. У покажчику «Систематическое оглавление песен» він зазначив, що всі ці пісні записані в селі Кальниці Сяноцької округи [10, с. X]. Але ніде не вказав імені збирача. Не згадано його і в пізніших передруках цих пісень, у тому числі сучасних [13, с. 618]. Тим часом збережений в архіві Я. Головацького рукопис запису цих пісень [2, спр. 754, арк. 58—59] документально стверджує, що його автором був І. Бірецький.

Рукопис датований 1840 р. і, крім тексту вказаних десяти пісень, містить опис народної обрядово-звичаєвої традиції, з якою пов'язували виконання цих пісень. Саме з цього опису і почерпнув Я. Головацький основні відомості для наведеної вище характеристики «царинних пісень». Але він опустив ряд істотних моментів: що обхід полів приурочувався до другого дня Зелених свят, що в його ритуалі поєднували два компоненти — церковно-релігійний і давній народний. І. Бірецький дуже вдало підмітив це своєрідне поєднання, яке так і не створило якоїсь цілісної амальгами: процесія рушає з хрестами і хоругвами, прибраними різним зіллям, від церкви аж до границі села, тоді обходить засіяні поля, священник іде попереду і співає з дяком своє, «а мир (грумада. — Р. К.), особливо невісти, — своє», тобто царинні пісні [2, спр. 754, арк. 58—59]. Цей запис — унікальний етнографічний документ.

Істотним і оригінальним внеском І. Бірецького в українську фольклористику є його збірка народних обрядових пісень, пов'язаних з народженням дитини. Вона датована 1838 р., містить записи 22 пісень із зазначенням сіл, де ці записи зроблено (Кальниця і Радошичі). Уже на початку 1840-х рр. збірка потрапила в розпорядження Я. Головацького, вона фі-

гурує в плані його збірника пісень, вона згадується в цитованому листі до О. Бодяньського з 1844 р., а згодом повністю включена в «Народные песни Галицкой и Угорской Руси» під заголовком «Хрестини» [9, с. 133—140, № 1—22]. У своєму коментарі до цього пісенного циклу Я. Головацький вказував, що родинне свято хрещення дитини («Хрестини») «супроводиться також особливими піснями. Вони записані в Сяноцькій округі (у лемків), але всі пізнішого походження. В інших краях немає обрядових пісень при хрещенні дитини, а на хрестинах, як при всяких сімейних і домашніх розвагах, співаються пісні, які виділяємо в особливий розряд і називаємо святковими, круговими і пировими» [10, с. 9 (друга паг.)].

Я. Головацький правильно підмітив невелику поширеність родильних обрядових пісень в українському фольклорі, проте його висновок, що ці пісні відомі тільки на Лемківщині, — поспішний і не відповідає дійсності. Низку народних пісень, пов'язаних з відзначенням народження дитини, з Українського Полісся подає у своїх «Трудах» П. Чубинський. Але збірка І. Бірецького — найбільш компактне і значне явище серед відомих матеріалів цього виду українського фольклору.

Вона прикметна, передовсім, тим, що представляє хронологічно найраніші записи цього жанрово-тематичного підвиду українського фольклору, містить власне народні зразки хрестинних пісень з побажанням здоров'я, щастя, добра дитині, батькам, родині, величанням кумів, бабки-повитухи тощо. Змістом, основними мотивами вони близькі до аналогічних пісень у білоруському фольклорі, де цей вид народної пісенності дуже добре розвинутий⁹. Збірка І. Бірецького вносить корективи в поширене уявлення, начебто, як висловився білоруський фольклорист М. Гринблат, в Україні хрестинні пісні фіксували «тільки в сусідніх з Білорусією районах» [11, с. 6]. Це твердження спростовується, до речі, і побутуванням пісень цього виду в Українському Закарпатті.

І. Бірецький збирав і народні обрядові весільні пісні. В архіві Я. Головацького збереглися записи та відписи з його матеріалів весільних пісень в Кальниці [2, спр. 754, п. 52, арк. 31]. Саме із записів І. Бірецького походить група весільних пісень із позначкою «З Сяноцької округи» у другому томі збір-

⁹ Йому присвячена окрема книга багатотомного видання білоруського фольклору [18].

ника Я. Головацького [9, с. 116—129, № 53—91]. Але, як і в попередніх випадках, ім'я збирача цих пісень не згадано.

Найвагоміший внесок у сфері збирання обрядового фольклору зробив І. Бірецький своїми записами народних колядок. Немає сумніву, що до зацікавлення колядками спрямував його І. Вагилевич — найбільший у середовищі «Руської трійці» ентузіаст і організатор пошуків та фіксації цього жанру народної поезії. Як видно із спорадичних згадок, І. Вагилевич уважно стежив за діяльністю І. Бірецького на цьому полі. Його збірка складалася головню із записів колядок у семінарські роки [1].

Зберігся автограф збірки І. Бірецького латинським алфавітом у фонді І. Вагилевича [3], а також і списки гражданкою в архівах І. Срезневського та Я. Головацького [2, спр. 735, п. 50]. Перший рукопис був, очевидно, підготовлений для планованого на початку 40-х рр. видання українських колядок у Львові, яке мав намір здійснити своїм коштом польський письменник і громадсько-культурний діяч Юзеф Дуїнін-Борковський (1809—1843). На основі інформації І. Вагилевича про це повідомлялося в журналі «Москвитянин» в 1841 р. [16, с. 534]. Відомий польський вчений В. Мацейовський також підхопив цю відомість, зазначивши в одній із своїх праць того часу, що у Львові Ю. Борковський «займається виданням українських колядок» [29, с. 74].

Основною в цьому виданні мала бути збірка народних колядок І. Вагилевича. Але останній хотів залучити до нього і записи І. Бірецького, вів з ним у цій справі переговори. Їх відгомоном є згадка в листі І. Бірецького до Я. Головацького від 13 листопада 1840 р. про те, що автор листа не має охоти віддавати своїх колядок І. Вагилевичеві, «хіба б Борковський заплатив» [23, с. 48]. Але в листі до того ж адресата від 15 липня 1841 р. Бірецький уже писав, що збирається вислати Вагилевичу свою збірку [23, с. 55]. В той час, напевне, і було підготовлено та надіслано І. Вагилевичу рукопис збірки колядок І. Бірецького латинкою.

На жаль, заходи з виданням не були реалізовані. Розходження І. Вагилевича з видавцем виникли через вимогу останнього друкувати збірник латинським алфавітом і, особливо, через те, що Ю. Борковський мав намір опублікувати не весь підготовлений матеріал, а лише вибір. У листі до М. Погодіна від 3 січня 1842 р. І. Вагилевич незадоволено констатує, що

Ю. Борковський збирається друкувати колядки латинсько-польськими буквами і не повну збірку, а лише «виємки» [17, с. 639]. Незгоди з цього приводу (а може, й ще щось інше) стали на перешкоді здійсненню першого окремого видання українських колядок. Уже в листі від 27 червня 1843 р. І. Вагилевич звернувся до М. Погодіна з проханням видати українські колядки в Росії [17, с. 640].

Рукопис збірки колядок І. Бірецького гражданкою Я. Головацький передав разом із своїм коментарем І. Срезневському в липні 1842 р., коли той перебував у Львові. Ознайомившись із змістом збірки, вчений-славист був у захопленні. Текстами цього рукопису скористався і М. Костомаров. І. Бірецький знав про намір І. Срезневського опублікувати збірку. Як винагороду за цю працю він просив надіслати всі українські книжки з Росії, які можна буде дістати [20, с. 193]. Але задумові й цієї публікації не судилося збутись.

Рукописна збірка у фонді Я. Головацького — це відписи більшості записів колядок І. Бірецького ще з часу його перебування у Львівській семінарії. У листі до Я. Головацького від 13 листопада 1840 р. І. Бірецький згадує про ті колядки, які адресат відписав [23, с. 48]. Походження їх від І. Бірецького засвідчують і власні помітки Я. Головацького та порівняння тексту з автографами.

Збережені рукописні матеріали містять 43 оригінальні тексти народних колядок, записані в різних місцевостях Лемківщини. Паспортизаційні дані більшості записів і кількість записаних у вказаних селах такі: Кальниця — 11, Кам'янка — 2, Ліщевате — 4, Ослава — 1, Вислок-Горішній — 12, Дошно — 1, Суковате — 3, Радошичі — 1, без визначення місця запису — 8. Це найраніша збірка колядок з Лемківщини. Складена вона з реліктових пам'яток народної поезії з багатьма унікальними змістовими і художньо-стильовими моментами. Наукової цінності додають їй і предметні примітки збирача, географічна та хронологічна окресленість записів. М. Костомаров за-служено назвав її «у вищій мірі дорогоцінною».

Разом із знаменитою збіркою колядок І. Вагилевича записи І. Бірецького становлять найвагоміший набуток української і, можна сказати, загальнослов'янської фольклористики першої половини XIX ст. щодо фіксації цього жанру народної поезії. Тексти із збірки І. Бірецького використовували різні автори, їх цитували, друкували, майже всі вони ввій-

шли до збірника Я. Головацького (част. II), але без згадки, крім хіба що в названій праці М. Костомарова, імені збирача. Уже в наш час збірку народних колядок І. Бірецького на основі рукопису латинкою з фонду І. Вагилевича надруковано під його іменем (що, правда, дещо zdeформованим при транскрибуванні з польського написання — І. Бежецький) у варшавській газеті «Наше слово» (підготовка тексту і супровідні пояснення до нього І. Красовського) [15].

У збирацькому доробку І. Бірецького є і чимало записів з необрядового пісенного фольклору. Це низка баладних пісень з Лемківщини, що належать до найраніших відомих фіксацій пам'яток народної епіки з цього регіону. Виразним впливом західнокарпатського збійницького фольклору позначені пісні про сина-розбійника («Мати сина годувала, потіхи ся сподівала») і недолю відданої матір'ю за розбійника дочки («А там долов, за стодолов, оре дівча чорним воллом»). Генетичну пов'язаність із західнослов'янською народнобаладною традицією можна простежити і в лемківській пісні про дівчину, яка чарами спроваджує мертвого милого і сама гине («Коли милий на войну ішов»). Своєрідний лемківський локальний колорит властивий записам варіантів народних балад про трійзілля («Ой приїхали козаки над воду»), отруєння брата сестрою за намовою коханця — «чужоземця», «воєводи» («Ей шло дівча на травічку до тихого Дунаїчку», «Сидют ткачі на верстаті»), покарання чоловіком легковажної жінки («Дві загороди лободи, а третя барвінку»), підмовлену звідниками дівчину («А там долов на риночку піют хлопці паліночку»). Бірецький записав і кілька баладних пісень апокрифічного змісту, які виконували в піст і які належали також до репертуару лірників¹⁰.

І. Бірецькому належить збірничок ліричних лемківських пісень, названий «Співанки... Собрав Іван Бірецький в селі Кальниці Сяноцької землі 1838», автограф її зберігається в рукописному фонді Я. Головацького [2, спр. 756, п. 52, арк. 1—18]. Збірка написана гражданкою з домішкою деяких букв латинського алфавіту. Орфографія взорована на «Русалку Дністровую». Це, можна сказати, хронологічно одна з найраніших (якщо не найраніша) в українській фоль-

клористиці спроб охопити паспортизованими і датованими збирацькими записами ліричний пісенний репертуар одного села. Збірка містить більше півсотні пісень різних тематичних груп. Переважну більшість становлять ліричні любовні пісні з домінуючими радісними, жартівливими, тужливими, драматичними мотивами, медитаціями на родинно-побутові теми. Кілька цікавих зразків пісень про нещасливе, безрадісне сімейне життя, жіночу недолю, найяскравішим серед них є ліричний триптих «Не дай мене, мамцю, де много діверів», «Не дай мене, мамцю, де є много зовиць», «Не дай мене, мамцю, близонько під бочок». Своєрідним лемківським колоритом позначена група пастушких пісень з дівчиною-пастушкою як ліричним героєм у центрі.

У збірці І. Бірецького вперше прорубриковані пісні на «рекрутські» і «кошарні», тобто жовнірські, чи солдатські, та казармені. Тут згруповано записи відомої рекрутської пісні «Весело мі било, весело ми грали, коли м'я в Сяноці в барву прибирали», і восьми пісень, які більшою чи меншою мірою стосуються теми солдатського життя. Рукопис містить записи групи коломийок, а також під заголовками «Співанки при хрестинах» і «По хрестинах» — восьми хрестинних пісень з Кальниці.

Більшість пісень із збірки І. Бірецького відома з різних пізніших записів і публікацій їхніх варіантів і версій. Немало з них і досі належить до поширених і популярних в пісенному репертуарі не тільки лемків, але й на всій Україні (наприклад, «Ой зацвіли фіалочки, зацвіли»). За І. Бірецьким слід визнати заслугу першого записувача цих творів і першого укладача збірки лемківських народних ліричних пісень.

У цитованій інформації про галицьких збирачів пісенного фольклору Я. Головацький зазначив, що І. Бірецький записував, між іншими, і «талалайки». У листі до О. Бодяньського з 1844 р. він зачислив шалалайки до народних танцювальних приспівок і характеризував їх як пісеньки типу краков'яка або коротеньких словацьких співанок, які виконують до танцю і які побутують на західному пограниччі України та на Закарпатті [19, с. 127]. В одній з інших заміток Я. Головацького про народні танцювальні пісні ареал поширення шалалайок обмежений Сяноцькою округою, а їх назва виведена від рефрену «шалалай, шалалай» [5, с. 101]. У згаданому листі до О. Бодяньського Я. Головацький зазначив, що має записи близь-

¹⁰ Збірка записаних І. Бірецьким пісень епічного характеру збереглася у фонді Я. Головацького відділу рукописів ЛНБ АН України [3, ф. 36, спр. 740, п. 50, арк. 1—10].

ко 100 шалалайок. Згодом у його збірнику під назвою «Шалалайки» з'явилося друком 109 цих творів [9, с. 218—240, № 1—109]. Отже, переважна більшість цієї групи пісень (якщо не всі) була в Я. Головацького вже на початку 40-х рр. і, немає сумніву, що всі вони походили із записів І. Бірецького. І тут він був першовідкривачем одного із своєрідних видів пісенних мініатюр українського фольклору.

І. Бірецький був причетний і до одного з визначних явищ української фольклористики першої половини ХІХ ст. — видання збірки «Галицькі приповідки і загадки, зібрані Григорієм Ількевичем» (Відень, 1841). Уже під час підготовки рукопису цієї праці до друку Я. Головацький звертався до І. Бірецького з проханням надіслати його записи народних приказок, прислів'їв, загадок, а також пісень. Відповідаючи на це прохання, І. Бірецький писав у листі від 24 і 30 березня 1840 р.: «Що маю, тоє даю, посилаю Ти деякі загадки, котрі будуть до дачого — кажи печатати, а приповідок дуже мало і незначних маю. О піснях поговоримо в Перемишля» [23, с. 27]. Тут же наведені записи 18 загадок з відгадками. Прокоментувавши деякі характерні фонетичні й морфологічні особливості лемківської говірки цих записів, І. Бірецький в кінці додав: «З тим чини, як Ти ся по-добає» [23, с. 27—28].

Це істотний фактологічний момент з історії віденського видання «Приповідок», оскільки засвідчує одне з джерел добірки загадок у кінці книжки [6, с. 119—124], на основі чого вона й одержала назву «Галицькі приповідки і загадки» (у рукопису Г. Ількевича такої добірки не було). Всіх загадок у книжці 60 (з кількома варіантами). Із записів, які надіслав І. Бірецький, вміщено з невеличкими редакційними правками 17 загадок у кінці добірки під № 44—60. Це констатуємо на основі зіставлення тексту загадок з листа І. Бірецького і в публікації. Це також дає підставу уточнити беззастережне твердження К. Студинського й А. Франка, що всі загадки цієї публікації зібрав І. Бірецький [24, с. LIX; 25, с. 104]. Очевидним є те, що крім записів останнього упорядник і редактор збірки Я. Головацький скористався й іншими матеріалами. Передовсім, напевне, власними — так, як це він широко практикував і в доборі приказок та прислів'їв¹¹. Участь матеріалів різних авторів у ви-

данні Ількевичевих «Приповідок» встановлюється на основі першоджерел, але в самій книжці це авторство, в тому числі І. Бірецького, не відображено.

Така доля, зрештою, майже всієї фольклористичної спадщини І. Бірецького. Він був дуже діяльним і цілеспрямованим збирачем — одним із найактивніших у гроні фольклористів «Руської трійці». Притім ставився до цього заняття не просто як ентузіаст, любитель народнопоетичного слова. Він чітко усвідомлював насущну потребу і велику культурну значимість збирання, вивчення і публікації творів усної народної словесності, вважав це, як сам висловлювався, є вагомою складовою патріотичної роботи «для народу руського» [23, с. 26]. Його погляди були цілком співзвучні з народознавчою концепцією та програмою «Руської трійці». Власне, І. Бірецький був основним реалізатором цієї програми на терені Галицької Лемківщини, допомагав членам «Руської трійці» інформацією про етнічну й етнокультурну ситуацію в цьому регіоні, у налагодженні зв'язків з місцевими діячами тощо. Так, за його посередництвом І. Вагилевич одержав записи народних колядок з Лемківщини польського письменника Вінцентія Поля і Павла Свірчевського.

І. Бірецький збирав фольклорні й етнографічні матеріали не тільки в названих селах, але й принагідно в інших місцевостях, під час переїздів і подорожей. В одному з листів до Я. Головацького він згадує, наприклад, що в дорозі з Перемишля до рідного села, перечікуючи дощ в корчмі, слухав пісню наймички «Посіяв я яру пшениченьку й зелений овес...», хотів записати її, але «проклята» корчмарка перешкодила цьому — не дала «докінчити» [23, с. 43].

Певним можна вважати те, що вказаними матеріалами, виявленими в архівах автографами і відписами записів І. Бірецького, встановленими фактами їх публікації аж ніяк не вичерпується його збирацький доробок на ниві фольклористики й етнографії. Уже з наведених згадок у листуванні видно, що записами І. Бірецького було охоплено значно більше реалій традиційно-побутової народної культури, ніж розглянуто вище. Так, у листі до Я. Головацького від 31 січня 1840 р. він указує, поряд з колядками та великодніми райцваннями і загадками, також на свої записи купальських пісень («о собітці»), епічних творів

ловацький увів до цієї книжки більше тисячі паремій із власних записів [25].

¹¹ За підрахунками А. Франка на основі текстологічного дослідження видання Ількевичевих приповідок Я. Го-

(«дум»), приказок і прислів'їв («при-повісти»), меланочних пісень («меланки») і голосінь («заводи») [23, с. 23]. Є згадки, що Бірецький цікавився і фольклорною прозою. В листі від 13 листопада 1840 р. він інформував Я. Головацького, що пробував розвідати серед місцевого населення усну традицію про могилу на лемківському Підгір'ї, звану Кракусовою [23, с. 47]. Але виявити відповідні записи в рукописах чи публікаціях поки що не вдалося.

Наявні матеріали збирацької роботи І. Бірецького фіксують верхню межу його записів тільки початком 40-х років. Чому раптово він покинув улюблене і, як добре усвідомлював, важливе заняття? Правда, у Бахорі умови для збирацької народознавчої роботи були малосприятливими — під колонізаційним натиском тут, як скаржився І. Бірецький у цитованому листі, було втрачено майже все з народних традицій, звичаїв, обрядів, фольклору. Але важко припустити, що він — досвідчений збирач — не зафіксував тут ніяких реалій етнографічного і фольклорного буття, що ця сфера залишилася поза його увагою в тій великій культурно-освітній роботі, яку вів у Бахорі впродовж більше десяти років.

Те саме можемо сказати і про дальші роки життя та діяльності І. Бірецького — у Верблянах та Угнові. Свої фольклорні записи І. Бірецький найчастіше віддавав чи давав для відпису Я. Головацькому, який найбільшою мірою і використав їх у своїх публікаціях, особливо у збірнику «Народные песни Галицкой и Угорской Руси». Об'єктивно на Я. Головацького лягла вина за те, що (напевне без злого умислу) матеріали І. Бірецького, як і багатьох інших збирачів з періоду «Руської трійці», залишилися анонімними в цьому виданні. Встановити авторство можна на основі збережених автографів записів, відписів із зазначенням збирача, паспортизаційних даних, різних робочих нотаток і неопублікованих приміток Я. Головацького, згадок у листуванні та інших документальних матеріалів, а також текстологічного аналізу. Проте слід мати на увазі, що ідентифікація авторського запису з його публікацією утруднена характерними для редакторської практики Я. Головацького частими і не раз дуже істотними втручаннями в текст.

Отже, робота над виявленням і вивченням народознавчої спадщини І. Бірецького потребує продовження. Але й те, що знаємо про його доробок, переконує, що був він вельми діяльним, продуктивним

і заслуженим трудівником на ниві української фольклористики. Зафіксував багато цінних, деколи унікальних творів народної уснопоетичної словесності українсько-польського етнічного пограниччя. Неперехідну наукову і культурологічну цінність мають, зокрема, його збірки народних колядок, весняно-великодніх пісень («райцювання»), хрестинних, ліричних, «шалалайок», записи народних балад.

І. Бірецький належав до перших збирачів українського фольклору, був першим лемківським фольклористом, його записи становлять істотну частку в первинному фонді збірок нашої народнопоетичної творчості. Першоджерельної наукової вартісності додають його збіркам увага до говіркових особливостей народної мови, географічні та хронологічні дані фіксації, етнографічні відомості про обрядово-звичаєвий контекст і побутовий характер функціонування тих чи інших творів тощо. А коли ще врахувати тісну поєднаність народознавчої роботи І. Бірецького з його громадською, патріотичною позицією, вірністю ідеалам Шашкевичевого гуртка, цілеспрямованою культурно-освітньою роботою серед народу, то перед нами постає неординарна постать одного з активних подвижників українського національно-культурного відродження, діяч, ім'я якого не може, не повинно залишатися в тіні чи десь на маргіналіях.

Треба подбати про окреме видання фольклорних записів І. Бірецького, про те, щоб його доробок і заслуги були належно оцінені в історії української культури, зокрема в історії становлення і розвитку української фольклористики. Іван Бірецький на це заслужив.

1. Архив Академии наук России (Санкт-Петербургское отд.). — Ф. 216 (И.И. Срезневский). — Оп. 3. — Спр. 170. — Арк. 1—25 (Пісні колядні, збирав Іван Бірецький).
2. Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника АН України (далі — ЛНБ АН України). — Від. рукописів. — Ф. 36 (Я. Головацький).
3. ЛНБ АН України. — Від. рукописів. — Ф. 19 (І. Вагилевич). — Спр. 30. — П. 5. — Арк. 1—6 (Kolędne pieśni, zebrane między temkami przez I. Bierzeckiego).
4. Брик І. Матеріали до історії українсько-чеських взаємин в першій половині XIX ст. / І. Брик // Українсько-руський архів. — Львів, 1921.
5. Возник М. З романтичного періоду фольклорних занять Якова Головацького / Возник М. // У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича (1834—1934). — Львів, 1935. — Ч. 1.

6. Галицькі приповідки і загадки, зібрані Григорим Ількевичем. — Відень, 1841.
7. Гнатюк В. Гаївки / В. Гнатюк // Матеріали до української етнології / видає Етнограф. комісія Наукового товариства ім. Шевченка. — Львів, 1909. — Т. 12.
8. Головацький Я. Исторический очерк основания Галицко-русской Матицы и справоздание первого собора ученых русских и любителей народного просвещения / Я.Ф. Головацкий. — Львов, 1850.
9. Головацький Я.Ф. Народные песни Галицкой и Угорской Руси / Я.Ф. Головацкий. — М., 1878. — Ч. II.
10. Головацький Я.Ф. Распределение и оглавление песен / Головацкий Я.Ф. // Народные песни Галицкой и Угорской Руси. — М., 1878. — Ч. III. — Отд. 2. — С. 2. — (Друга паг.).
11. Грынблат М.Я. Беларуская радзінная паэзія / М.Я. Грынблат // Радзінная паэзія. — Мінск, 1971.
12. Из Равского / Слово (Львів). — 1883. — № 106, 107.
13. Ігри та пісні. Весняно-літня поезія трудового року. — Київ, 1963.
14. Костомаров Н. Об историческом значении русской народной поэзии / Н. Костомаров. — Харків, 1843.
15. Лемківські народні колядки / Наше слово. — 1966. — № 49—52; 1967. — № 1, 3, 4.
16. Москвитянин (Москва). — 1841. — Ч. 3.
17. Письма к М.П. Погодину из славянских земель (1835—1861). — М., 1879. — Вып. 3.
18. Радзінная паэзія. — Мінск, 1971. — 721 с.
19. Савченко Ф. Листування Якова Головацького з Осипом Бодяньським (1843—1876) / Ф. Савченко // За сто літ. — Х.; Київ, 1930. — Кн. 5.
20. Свенцицкий И.С. Материалы по истории возрождения Карпатской Руси / И.С. Свенцицкий. — Львов, 1905.
21. Слово. — 1883. — № 106, 107.
22. Срезневский И.И. Донесение г. Министру народного просвещения / И.И. Срезневский // Журнал М-ва нар. просвещения (Санкт-Петербург). — 1843. — Ч. 37. — Отд. 4.
23. Студинський К. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49 / К. Студинський. — Львів, 1909.
24. Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833—1847 / К. Студинський // Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49. — Львів, 1909.
25. Франко А. Григорій Ількевич як етнограф / А. Франко // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 1912. — Т. 109.
26. Шашкевич М. Твори / М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький. — Київ, 1982.
27. Kozik I. Ukraiński ruch narodowy w Galicji w latach 1830—1848 / I. Kozik. — Kraków, 1973.
28. List do jednego z redaktorów. Dnia 11 Kwietnia 1848 / Postęp (Lwów). — 1848. — № 4.
29. Maciejowski W.A. Polska aż do pierwszej połowy XVII wieku pod względem obyczajów i zwyczajów / W. Maciejowski. — Petersburg; Warszawa, 1842. — Т. 2.
30. O znaczeniu Ruścizny w krajach polskich / Postęp. — 1848. — № 4.

Roman Kyrchiv

IVAN BIRETKYI, THE FOLKLORE SCHOLAR

In this article written on the basis of archival and printed sources has been studied a less-known figure of Ivan Biretsky (1815—1883), participant and co-laborer of Markiyian Shashkevych' Circle that in 1830s and 1840s initiated the movement of national and cultural revival in the Western Ukrainian lands. Especial attention has been paid to folkloristic studies of Ivan Biretsky's who was first collector and scholar of Lemko traditional oral sung poetry, attending in the greater measure upon fixation of quite valuable texts as people's carols, spring chants etc. His records had been known among the ethnographers and got high notes of I. Sreznevsky, M. Kostomarov as well as enlarged folklore works by Y. Hollovatsky. I. Biretsky had kept researchable relations with I. Vahylevych, with Czech scholars K. Zap, F. Yakhim and took active part in revolutionary events of 1848.

Keywords: folklore studies, ritual songs, Christmas carols, roundabout way folklore, creative relations, influence, inter-Slav relations.

Роман Кырчив

ФОЛЬКЛОРИСТ ІВАН БИРЕЦЬКИЙ

На основі архивних записів і опублікованих матеріалів в статті досліджується наукова діяльність Івана Бірецького (1815—1883), одного з менше відомих учасників і соратників кружка Маркіяна Шашкевича, почавшого в 1830—1840-х гг. рух національно-культурного відродження на західноукраїнських землях. Особливу увагу приділяється народознавчій діяльності І. Бірецького, який в частині, першим збирачем і дослідником лемківського фольклору, в певній ступені спричинив фіксацію цінних текстів народних пісень — коляд, веснянок і інших образців традиційної усної словесності. Його записи були відомі і отримали високу оцінку І. Срезневського, М. Костомарова, значительно поповнили фольклорні видання Я. Головацького. І. Бірецький підтримував ділові зв'язки з І. Вагилевичем, чехами К. Запом і Ф. Яхимом, був активним учасником подій революційного 1848 г.

Ключевые слова: народознавство, обрядові пісні, коляди, обходний фольклор, творчі зв'язки, вплив, міжславянські стосунки.